

XX a. – XXI a. pr. statybos terminų dūrinių kognityviniai propoziciniai modeliai

LINA RUTKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

ORCID id: <https://0000-0001-6661-3115>

ANOTACIJA

Straipsnyje, taikant kognityvinio modeliavimo metodą, nustatomi ir aptariami savakilmių ir hibridinių statybos terminų dūrinių kognityviniai propoziciniai modeliai. Laikomasi požiūrio, kad su dūrinio onomasiologine struktūra koreliuoja propozicinio pobūdžio žinios, dūrinyje visada matomas konceptų ryšys. Empirinė medžiaga atskleidė, kad savakilmiai ir hibridiniai statybos terminai dūriniai daromi aktualizuojant 16 kognityvinių propozicinių modelių. Statybos srities centre – objektai, daugiausia materialūs žmogaus veiklos produktai, todėl ir bazinis OBJEKTO konceptas, įvardijant statybos realijas, aktualizuojamas dažniausiai.

ESMINIAI ŽODŽIAI: dūrinys, kognityvinis propozicinis modelis, konceptas, objektas, statybos sritis.

ABSTRACT

The article identifies and discusses the cognitive propositional models of indigenous and hybrid construction terminology compounds using the cognitive modelling method. It is believed that the knowledge of propositional nature correlates with the onomasiological structure of the compounds, and the connection of concepts is always visible there. The empirical material has revealed that indigenous and hybrid construction terminology compounds are made on the basis of 16 cognitive propositional models. Objects, mostly the material products of human activity, are in the center of the construction field; therefore, in naming the realities of construction, the basic concept of the OBJECT is actualized most often.

KEYWORDS: compound, cognitive propositional model, concept, object, construction field.

ĮVADINĖS PASTABOS

Pastaraisiais metais tiek užsienio, tiek lietuvių kalbotyroje aktyviai plėtojama kognityvinės lingvistikos, glaudžiai susijusios su filosofija, psicho-

logija ir tiriančios kalbos ir sąmonės ryši, žinių struktūras, jų fiksavimą kalbinėmis formomis, kryptis. Lietuvių kalbotyroje bene daugiausia dėmesio skiriama konceptualiosios metaforos teorijai, atlikta nemažai konceptualiųjų metaforų skirtinguose diskursuose tyrimų (pvz.: Aliūkaitė, Sideravičiūtė–Mickienė 2006; Marcinkevičienė 2006; Kvašytė, Župerka 2011; Kvašytė, Papaurėlytė 2013; Būdvytytė–Gudienė ir kt. 2014 ir kt.).

Kognityviniai tyrimai svarbūs ir terminologijai. Kognityvinės terminologijos atstovai terminą supranta kaip ypatingą kognityvinę-informacinę struktūrą, kalbine forma išreiškiančią profesines žinias, sukauptas per ilgą visuomenės tobulėjimo laiką. Suprasdamas, įsimindamas ir aktualizuojamas terminu žymimą informaciją žmogus ne tik ta informacija naudojasi, bet ir ją interpretuoja, papildo, keičia ir kt. Terminų kognityvinė analizė suteikia galimybę paaiškinti, kaip vyko mokslo pasaulio pažinimas, kurio rezultatas yra funkcionuojanti terminų sistema. Tačiau terminų kognityvinių tyrimų, palyginti su bendrosios leksikos tyrimais, yra daug mažiau, ypač tai pasakytina apie dūrinių, einančių terminais, tyrimus, todėl šiame straipsnyje nagrinėjant statybos terminus dūrinius bus laikomasi kognityvinio požiūrio į bendrosios kalbos dūrinius.

Šio straipsnio tikslas – nustatyti XX a. – XXI a. pr. savakilmių ir hibridinių statybos terminų dūrinių kognityvinius propozicinius modelius, kurie gali būti naudojami kaip statybos sąvokų nominacijos pagrindas. Siekiant įgyvendinti minėtąjį tikslą, straipsnyje aptariamos teorinės nuostatos, susijusios su kognityviniais propoziciniais modeliais; remiantis empirine medžiaga, nustatomi baziniai dūrinių sandais aktualizuojami konceptai; įvertinama, su kokiais kitais konceptais jie gali sudaryti propozicinius kognityvinius modelius; išsiaiškinama, kokiais darybos tipais šie modeliai yra realizuojami.

Iš 73 XX a. – XXI a. pr. statybos srities mokslinių tekstų (vadovėlių, monografijų, žodynų ir kt.¹) buvo surinkta 518 savakilmių ir hibridinių² statybos terminų dūrinių, kurių sandai paremti laisvaisiais (savarankiškais) kamienais. Straipsnyje nenagrinėjami dūriniai su prepoziciniais ir postpoziciniais tarptautiniais sietiniais kamienais, tokiais kaip *foto-*, *geo-*, *makro-*,

¹ Nemažos dalies XX a. pradžios tekstų žanras nenurodytas.

² Savakilmiumi laikomas dūrinys, kurio abu sandai yra lietuviški (paremti indoeuropietizmais, baltų ir slavų bendrybėmis, tik baltų kalboms ar tik lietuvių kalbai būdingais žodžiais). Hibridiniu vadinamas dūrinys, kurio vienas sandas yra lietuviškas, o kitas – skolintas.

mikro-, *nano-*; *-graf* ir pan. Kai sandu eina sietinis kamienas, neturintis gramatinių požymių, nustatyti jo sąsają su konceptu yra sudėtinga³.

Nagrinėjant medžiagą taikomas vienas iš kognityvinės lingvistikos metodų – vadinamasis kognityvinis modeliavimas (rus. *когнитивное моделирование*), kurio esmė – nustatyti kognityvinius modelius, šiuo atveju – propozicinio pobūdžio. Kaip rašo Natalija Besedina, modeliavimo metodas yra vienas pagrindinių kognityvinės analizės metodų. Taikant šį metodą – kalbotyroje apskritai – galima gauti tam tikrą scheminį konstruktą (modelį), pakeičiantį sudėtingesnį objektą. Modelis, mokslininkės tvirtinimu, leidžia užfiksuoti svarbiausius tiriamojo objekto požymius (Besedina 2014: 121). Straipsnyje kognityvinio modeliavimo metodas derinamas su analitiniu aprašomuoju metodu.

TEORINĖS NUOSTATOS

Kognityvinės lingvistikos atstovai su pažintiniais procesais sieja ir naujų žodžių darybą. Jelenos Kubriakovos nuomone, žodžių darybą reikėtų suvokti kaip sistemą, kurios esmė – žmogaus poreikio išskirti ir fiksuoti ypatingas žinių struktūras kalbinėmis formomis patenkinimas. Būtent darinio ypatybė būti tokiu nominacijos vienetu, kuris patogus *informacijai įpakuoti* (rus. *для упаковки информации*) ir naudoti kalbinėje veikloje, ir apibūdina darinį kaip ypatingą kognityvinę struktūrą (Кубрякова 2004: 393–394).

Darant naujus žodžius, iš jų ir terminus, kognityvinei lingvistikai atstovaujančių mokslininkų nuomone, dalyvauja tam tikros mąstymo schemas, arba kitaip kognityviniai modeliai. Sąveikaudamas su aplinka žmogus išskiria reiškinius, objektus arba požymius. Anot J. Kubriakovos, išskyrimas, kaip pradinis šių dalykų pažinimo etapas, įsitvirtina kalboje per nominaciją, realizuojamą žodžių darybos priemonėmis (Кубрякова 2004: 393).

Norint įvardyti tam tikrą dalyką, reikia identifikuoti referentą, nustatyti jo vietą pažintinėje sistemoje, priskirti jį tam tikrai kategorijai. Atlikdamas nominaciją, žmogus bando rasti kokį nors žinomą modelį, schemą, pagal kurią galėtų kurti naujus žodžius. Taigi, egzistuoja tam tikri esamomis žiniomis paremti mąstymo modeliai, ir šie modeliai yra universalieji algoritmai, kuriais remiantis galima tiek sukurti, tiek suprasti naują žodį.

³ Statybos terminų dūrinių kognityviniai propoziciniai modeliai nagrinėti rengiant daktaro disertaciją „Statybos terminijos dūriniai: formavimasis ir raida“, ir joje buvo mėginta aptarti netikrųjų dūrinių, t. y. dūrinių su tarptautiniais sietiniais kamienais, kognityvinius propozicinius modelius (žr. Rutkienė 2021).

Žmogaus, susidūrusio su nauju žodžiu, sąmonėje šios schemas (modeliai) suaktyvėja, žmogus jas taiko norėdamas suprasti žodžio reikšmę ir tekstą, kuriame tas žodis pavartotas (Бабина 2013: 15–16). Panašiai apie tai rašo ir Suzanne Kemmer: jos tvirtinimu, schemas yra mūsų mąstymui būdingi patirties pavyzdžiai, išsiskiriantys tiek, kad gali būti taikomi kuriant ir suprantant kalbines išraiškas (Kemmer 2003).

J. Kubriakova atkreipia dėmesį, kad nominacijos aktas negali įvykti be propozicijos: nominacijos akto pirmtakas yra „propozicijos suformavimas iš egzistuojančių gatavų konceptų, tačiau, kai tik kaip šio akto rezultatas atsiranda naujas žodis, jis tampa naujo atskiro koncepto atstovu ir žmonės gauna galimybę juo operuoti kaip nauja vientisa struktūra“ (Кубрякова 2004: 317). Propozicija yra konceptus jungiantis konstruktas, ir jis suprantamas kaip žodžių darybos modelio analogas žinių reprezentacijos prasme. Propozicija leidžia suvokti, kad pasaulyje visi įvykiai, objektai, reiškiniai ir pan. yra ne pavieniai, o sąveikaujantys.

Taigi, kognityvinės lingvistikos atstovai teigia, kad žinių struktūros iš esmės yra sąveikujančių konceptų struktūros, o šių konceptų sąjungos ir yra vadinamos propozicijomis. George'o Lakoffo nuomone, propoziciniu vadintinas toks kognityvinis modelis, kuris susiformuoja be vaizduotės mechanizmų, t. y. jam nenaudojama metafora, metonimija arba mentaliniai vaizdai (Lakoff 1990). Kitaip tariant, propozicija – tai modelis, kurį sudaro argumentai ir bazinis predikatas, jungiantis šiuos argumentus.

Propozicijų teorija taikoma ir dūrybai, teigiant, kad su dūrinio onomasio-logine struktūra koreliuoja propozicinio pobūdžio žinios. Dūriniai yra ypatingi kalbos vienetai, nes juose visada matomas konceptų ryšys. Darinys, patekęs į būrį vienetų, turinčių tą pačią propozicinę struktūrą, J. Kubriakovos teigimu, išreiškia tą pačią kognityvinę situaciją (Кубрякова 2004: 393–394).

Šiame kontekste reikėtų aptarti ir paties koncepto – vienos pagrindinių kognityvinės lingvistikos sąvokų – sampratą. Kaip teigia Aloyzas Gudavičiaus, konceptas dažniausiai yra suvokiamas kaip „heterogeninis daugia-dimensis žinių apie pasaulį ir patyrimo vienetas“ (Gudavičius 2011: 112). *Trumpajame kognityvinių terminų žodyne* konceptas apibrėžiamas kaip terminas, kuriuo paaiškinami „mentaliniai arba psichiniai mūsų sąmonės ir tos informacinės struktūros, kuri atspindi žmogaus žinias ir patirtį, išskiliai“; čia pat pateikiama ir dar viena apibrėžtis: konceptas – tai „operatyvus turininis [turintis turinį – *aut. past.*] atminties, mentalinio leksikono, conceptualiosios sistemos ir smegenų kalbos (*lingua mentalis*), viso pasaulio

žemėlapio, atsispindinčio žmogaus psichikoje, vienetas“ (Кубрякова ir kt. 1996: 90). „Žmogus mąsto konceptais, jis analizuoja, lygina ir susieja skirtingus konceptus“; – rašo Silvija Papaurėlytė-Klovienė (2007: 16). A. Gudavičius pabrėžia, kad, „sakydami „koncepto raiška kalboje“; turėtume suprasti: koncepto dalis, kuri reiškia kalbos vienetais“ (Gudavičius 2011: 113). Kalbant apie koncepto raišką, minėtina ir N. Besedinos pozicija: kalbininkė atkreipia dėmesį, kad, konceptą reprezentuojant kalbą, aktyvinamas ne visas konceptas, o tik tam tikra jo dalis. Taigi, nė vienas konceptas nėra verbalizuojamas iki galo (Беседина 2006).

Kognityvinėje lingvistikoje visų pirma išskiriami vadinamieji baziniai konceptai⁴: OBJEKTO, OBJEKTO DALIŲ, VEIKSMO, VIETOS, arba ERDVĖS, LAIKO, YPATYBĖS ir t. t. (Jackendoff 1990). Mokslininkė Lucy Vanderwende konceptams nustatyti siūlo pasinaudoti klausimais, kurie anglų kalboje prasideda *Wh* (SUBJEKTAS (kas?) (angl. *Subject (Who / what?)*), LAIKAS (kada?) (angl. *Time (When?)*), MEDŽIAGA (iš ko?) (angl. *Material (Made of what?)*) ir t. t. (Vanderwende 1994).

Šiame straipsnyje daugiausia remiamasi Anastasijos Fedenko pateiktais konceptais ir juos į propozicinę struktūrą jungiančiais predikatais, kadangi šios autorės tyrimo objektas – taip pat dūriniai. A. Fedenko savo darbe išskiria šiuos bazinius konceptus, kartu su predikatais sudarančius rusų kalbos dūrinių kognityvinius propozicinius modelius: VEIKĖJAS (angl. ACTOR), OBJEKTAS (angl. OBJECT), VIETA (angl. PLACE), LAIKAS (angl. TIME), VEIKSMAS (angl. OPERATION). Be jų, dūriniam aktualūs TIKSLO (angl. GOAL) ir BŪDO (angl. MANNER) konceptai. Šiuos konceptus į propozicinę struktūrą jungia predikatai PRIKLAUSYTI KAM / BŪTI BŪDINGAM KAM (angl. BELONG TO), BŪTI KIENO TIPU (angl. BE TYPE OF), VEIKTI (angl. DEALS WITH), BŪTI NAUDOJAMAM KAM (angl. BE USED FOR), BŪTI NAUDOJAMAM KIENO (angl. BY USED BY), BŪTI PADARYTAM IŠ (angl. BE MADE FROM), BŪTI NAUDOJAMAM (angl. BE USED), BŪTI KIENO DALIMI (angl. BE PART OF), TURĖTI SAVYJE (angl. CONTAIN), BŪTI KAIP (angl. BE LIKE) (Феденко 2015). Kaip rodo surinkta medžiaga, nagrinėjant statybos terminus dūrinius, dar yra tikslinga išskirti BŪVIO ir REZULTATO konceptus.

⁴ Šiandieninėje kognityvinėje lingvistikoje galima rasti įvairių konceptų tipologijų.

Kognityvinis propozicinis modelis su VEIKSMO ir OBJEKTO konceptais

Pagrindinis konceptas, įeinantis į daugumą statybos terminų dūrinių kognityvinių propozicinių modelių, yra OBJEKTO konceptas, žymintis įvairių kategorijų dalykus: abstrakčius dalykus, daiktus, jų dalis, medžiagas ir pan. Mokslininkai pagrindiniais objekto požymiais paprastai laiko du, t. y. tikslų fizinį vieno objekto atribojamumą nuo kito (net jei tai miltai ar išpiltas vanduo) ir vidines jungtis, vienalytiškumą bei pastovumą (Langacker 1991; Кубрякова 1997). Kalbant apie vieno objekto atribojamumą nuo kito, minėtinos Jurijaus Stepanovo išvalgos: objektiškumas pirmiausia susijęs su fono ir figūros žmogaus aplinkoje idėja, t. y. su erdvės ir jos dalijimo idėja. Objektas – tai pats paprasčiausias visatos diskretizavimo, atskirų jos fragmentų išskyrimo erdvėje rezultatas (Степанов 2016). Rolando Langackerio nuomone, būtent aiškių ribų buvimas, kontūriškumas, tai, kad dalykas erdvėje užima gana apibrėžtą vietą, yra esminiai požymiai, padedantys atpažinti objektą (Langacker 1991: 63). E. Kubriakova pabrėžia, kad vis dėlto objekto nereikia suprasti tik kaip fizinio dalyko – tokia samprata per siaura. Objektai gali būti ir abstraktūs dalykai, t. y. tokie, kurių negalima paliesti. Jie neturi fizinį požymių, bet turi mentalines charakteristikas (Кубрякова 1997).

Sudėtinga pasakyti, kaip yra suvokiamos tam tikros konkrečios statybos realijos, tačiau, žvelgiant kognityviniu požiūriu, manytina, kad pirmiausia suvokiamas jų objektiškumas.

Atliekant statybos sąvokų nominaciją, dažnai pasiremiamą kognityviniu propoziciniu modeliu, sudarytu iš bazinių OBJEKTO ir VEIKSMO konceptų. Įvardijant abstrakčiasias statybos srities sąvokas kaip pagrindinis požymis išskiriamas veiksmas, nukreiptas į tam tikrą objektą ar atliekamas su objektu. Šio modelio OBJEKTO konceptas apima keleriopus dalykus: gamtos reiškinius, abstrakčiuosius dalykus ir daiktus. Toliau šio modelio OBJEKTO koncepto aprėptį aptarsime išsamiau.

Statinių statyba artimai susijusi su gamtos pasauliu: nuo jos stichijų saugomasi, jos įsileidžiamos į namus, siekiant pagerinti žmonių gyvenimo sąlygas, gamtos realijos naudojamos statybos procese ir pan. Todėl dalies šio modelio OBJEKTO konceptas neretai ir apima gamtos realijas. Tokiais

dūriniais pavadinami labai įvairūs statybos dalykai: statiniai, jų dalys, mašinos, prietaisai ir t. t. Dalis aptariamojo modelio VEIKSMAS – OBJEKTAS dūrinių daromi pirmuosius sandus paremiant tokiais gamtos realijas įvardijančiais daiktavardžiais: *dangus* (*dangoraižis* TRLT 1949, RLKP 1959, MK 1977, SMSM 2008), *dujos* (*dujotiekis* CPŽŪ 1969, SM 2008; *dujopūtė* SMGT 2014), *dūmai* (*dūmtraukis* PK 1962; *dūmlaidis* RLSTŽ 1992), *lietus* (*lietmatis* RLSTŽ 1992, STŽ 2002), *pūga* (*pūgomatis* AKTA 1995), *smėlis* (*smėliapūtė* ALLA 1993; *smėliasvoidė* MTPM 1976, KSŽ 1988), *oras* (*ortraukis* ŪTSV 1935; *orvilka* MMPK 1988; *orlaidė* DD 1967, KSŽ 1988, STŽ 2002, MAVL 2002 / *orlaidis* SDTSS 1930, SSB 1943, MMPK 1988), *vanduo* (*vandenruoša* SMSM 2008; *vandentieka* RLSTŽ 1992, HS 2008, STŽ 2002), *vėjas* (*vėjalaikis* SSB 1943; *vėjagaudis* SSB 1943).

Šio kognityvinio propozicinio modelio dūrinių antruoju sandu reiškiamo veiksmo objektas gali būti ir dydžiai ar ypatybės, kurias reikia įvertinti, nustatyti jų skaitinę išraišką. Didžiosios dalies šių dūrinių antrasis sandas remiamas tranzityviniu veiksmažodžiu *matuoti*, pvz.: *dažniamatis* STŽ 2002; *jėgomatis* STŽ 2002; *kietmatis* RLSTŽ 1992, SIŽ 2004; *kreivėmatis* STŽ 2002; *lygmatis* SMGT 2014; *gylmatis*, *gilumo matuoklė* RLKP 1959; *ilgiamatis* RLSTŽ 1992, STŽ 2002; *įlinkiamatis* SKb 1989, STŽ 2002; *slankiamatis* RLSTŽ 1992, MAVL 2002, SMB 2007, AKTM 2011; *slankiamatis* STŽ 2002; *storiamatis* SMD 1992 / *stormatis* ALKPŽ 1958, STŽ 2002; *traukomatis* RLSTŽ 1992, STŽ 2002.

Gausų statybos terminų dūrinių būrį sudaro ir dariniai, kurių OBJEKTO konceptas susijęs su konkrečiais daiktais ir medžiagomis. Jungiant kalbamuosius dalykus apimantį OBJEKTO konceptą su VEIKSMO konceptu, padaroma įvairių statybos terminų – daugiausia statinių konstrukcijų, detalių ir mašinų pavadinimų, pvz.: *gegnešis* STŽT 1978 / *gegnianešis* SAV 1935; *langavėrė* MMPK 1988; *stiklalaikis* SSB 1943; *stiklaturis* SSB 1943; *akmenskaldė* SPM 1964; *betonkrėtė* RLKP 1959, STŽ 2002; *betonvežis* RLSTŽ 1992, ALLA 1993; *blokvežis* ST 1992, RLSTŽ 1992; *paklotvežis* RLSTŽ 1992; *panelvežis* SP 1965; *plokštvežis* ST 1992; *santvarvežis* STŽ 2002; *bėgiagrėžė* SDKŽ 1940; *poliakalė* RLKP 1959, SP 1965, RLSTŽ 1992; *žvyra*(a)*plovė* ALLA 1993, STŽ 2002.

Prieš tai aptartų modelio VEIKSMAS – OBJEKTAS dūrinių VEIKSMO konceptą žyminčiais veiksmažodžiais, einančiais antruoju dūrinių sandu, daugiausia buvo reiškiamas aktyvus veiksmas, nukreiptas į išorinį pasaulį. Dūrinių su pirmuoju įvardiniu sandu *savi-* veiksmas yra priešingas – nu-

kreiptas ne į išorinį pasaulį, o į save: *savikontrolė* RLSTŽ 1992; *savireguliacija* UGP 1997; *savigalba* UGP 1997; *savitanka* STŽ 2002; *savitrauka* STŽ 2002; *saviįtampa* MK 1977; *savisauga* UGP 1997; *savistaba* RLKP 1959.

Kognityviniai propoziciniai modeliai su abiem OBJEKTO konceptais

Propoziciniai dūrinių modeliai vienu metu gali įtraukti du OBJEKTUS: vienas objektas gali būti naudojamas kitam objektui, vienas objektas gali būti kito dalis, vienas objektas gali būti padarytas iš kito objekto arba abu objektai gali būti sujungti taip, kad sudarytų vientisą medžiagą.

Didelis pluoštas statybos terminų dūrinių padaromi aktualizuojant kognityvinį propozicinį modelį OBJEKTAS 1 – BŪTI NAUDOJAMAM – OBJEKTAS 2. Objektai gali būti susiję artimais santykiais arba vienas objektas gali būti naudojamas, norint išvengti kito objekto, jam atstumti. Artimi santykiai yra daug dažnesni, jie reiškia, kad objektai ne šalina vienas kitą, o susijungia.

Objektas, kuris naudojamas kitam objektui atstumti, norint jo išvengti, reiškiamas antruoju dūrinio sandu, o pirmuoju sandu paprastai įvardijamas gamtos reiškinys, kurio saugomasi, pvz.: *lietsargė* ŪTSV 1935; *gaisrasienė* STŽT 1978; *sniegotvorė* („tvora nuo sniego“) SG 1930, AKTA 1995; *ugniasienė* SDKŽ 1940.

Iš artimais santykiais susijusių objektų vienas taip pat gali būti gamtos reiškinys, tik antrasis objektas naudojamas tai gamtos realijai surinkti ir ją išleisti iš statinio (*dūmatakis* SDTSS 1930 / *dūmtakis* SP 1965; *dūmavamzdis* ALKPŽ 1958, SP 1965, STŽ 2002; *lietvamzdis* SSB 1943, RSD 1962) ar, priešingai, ją įleisti į statinį: *švoiesangis* SEŽ; *švoieslangis* SSM 1937, SDKŽ 1940, ALKS 1972; *orlangė* MMPK 1988; *švoiesiastogis* SSB 1943.

Kalbamojo modelio dūriniiais, kurių sandais žymimi objektai susiję artimais santykiais, gali būti pasakomi ir kitokie dalykai: smulkesnis daiktas yra naudojamas stambesniai daiktui: *kaminakaištis*, *kaminkaištis* STŽT 1978; *skliautatrama* SSB 1943; *skliautrėmis* SGBT 1931; *stiklajuostė* PK 1962, MAVL 2002; *staktaramstis* STŽ 2002; *staktajuostė* MAVL 2002; *kluonaraktis* STŽT 1978; patalpa, statinys naudojami gyvoms būtybėms (naminiams gyvuliams): *avitvartis* STŽT 1978; *karviatvartis* STŽT 1978; *kiaulėtvartis* STŽT 1978; *kiauliatvartis* STŽT 1978; *keltvartis* STŽT 1978; *kiauliagurbis* STŽT 1978; daiktas naudojamas medžiagai laikyti, tiekti, formuoti: *betonvamzdis* BDT 1976; *cementtakis* RLSTŽ 1992; *dumbli-*

vamzdis STŽ 2020; *skiedintakis* RLSTŽ 1992; *tešlaskydis* (tinkavimo tešlai laikyti lenta) SSB 1943; *mūrkaldis* TRLT 1949, RLKP 1959, STŽ 2002; *tinkašukės* SSB 1943.

Tik artimais santykiais yra susiję kognityvinio propozicinio modelio OBJEKTAS 1 – BŪTI SU – OBJEKTAS 2 dūrinių sandais žymimi objektai. Šio modelio dūriniai įvardija statybines medžiagas, o dūrinių sandai žymi pagrindines jų sudedamąsias dalis. Didžiausios dalies kalbamojo modelio statybos terminų dūrinių antrieji sandai paremti tarptautiniais daiktavardžiais *betonas* ir *cementas*. Šių dūrinių propozicinė struktūra ir gausa atspindi kognityvinį procesą – betonai – plačiai statybos srityje naudojamos dirbtinės konstrukcinės medžiagos, pasižyminčios puikiomis savybėmis ir naudojimo galimybėmis, – tiriami, taip pat tobulinami, jungiami su kitomis medžiagomis, siekiant gauti dar geresnes savybėmis pasižyminčią medžiagą. Aptariamųjų dūrinių pirmasis sandas žymi objektą (dažniausiai medžiagą), su kuria betonas ar cementas yra jungiamas: *akmenbetonis* SDKŽ 1940, SMSM 2008; *gelžbetonis* MGN 1933; *gelžcementas* SSB 1943; *degutbetonis* SM 1966, AKTA 1995; *deroibetonis* RLKP 1959; *medbetonis* RLSTŽ 1992, SIŽ 2004; *molbetonis* RLKP 1959, CPŽŪ 1969, STŽ 2002, AKTA 1995; *pjuvenbetonis* RLSTŽ 1992; *plaušacemėntis* ŠSDV 2015; *pelenbetonis* RLSTŽ 1992, STŽ 2002; *plienbetonis* SSB 1943, ALLA 1993, STŽ 2002, SKT 2009; *stiklabetonis* SMG 1974, STŽ 2002; *smėlbetonis* SP 1965.

Kitiems šio modelio dūriniams sandų pasikartojimas nėra būdingas, plg.: *deriadažiai* SSB 1943; *stiklavilnė* SŽD 1939; *gudrondegutas* SMG 1974; *putgumė* SIŽ 2004.

Kognityvinio propozicinio modelio OBJEKTAS 1 – BŪTI DALIMI – OBJEKTAS 2 dūriniams pavadinamos statybos realijos, esančios tam tikros visumos dalis. Ta visuma paprastai yra kokia nors statybinė konstrukcija, statinio dalis ar pats statinys, pvz., terminu *kluonrąstis* STŽT 1978 įvardijamas kluono rąstas, terminais *langabalkis* SSB 1943; *langarėmis* SSB 1943 – lango sija (*balkis*) ir lango rėmas, terminais *laiptasijė* SP 1965, SEŽ 1967; *laiptotakis* TRLT 1949 – laiptų sija ir laiptų takas. Šio modelio dūrinių būriui priskirtini ir terminai *mašinsuolis* MMPK 1988; *skliautanyrys* SSB 1943 („skliautą sudaranti dalis, narys“); *skliautapėdis* SSB 1943; *skliautsija* SGBT 1931; *skliautarkė* SSB 1943; *tvorlentė* RLSTŽ 1992. Visų aptariamojo kognityvinio propozicinio modelio, kaip ir modelio OBJEKTAS 1 – BŪTI SU – OBJEKTAS 2, dūrinių sandais žymimi objektai yra susiję konjunkciniais santykiais.

Kognityvinio propozicinio modelio OBJEKTAS 1 – BŪTI PADARYTAM IŠ – OBJEKTAS 2 statybos terminų dūrinių konceptas OBJEKTAS 1 paprastai nurodo medžiagą, iš kurios padaromas statinys, statinio konstrukcija ar statybos gaminys, aktualizuojantys konceptą OBJEKTAS 2. Kai kuriuose šaltiniuose greta vienažodžio termino dūrinio pateikiami sinoniminiai dvižodžiai, kartais ir trižodžiai terminai, iš kurių labiau aiškėja šie objektų santykiai, arba terminas paaiškinamas keliais žodžiais, pvz.: *lentarkė, lentinė arka, arka iš lentų* SSB 1943; *medjuostė* TRLT 1949, MMPK 1988, RLSTŽ 1992 („juosta tarpui tarp grindų ir sienos uždengti“).

Kalbamojo modelio dūriniams statybos srityje įprasta įvardyti plytų rūšis: *durpiaplytė* SŽD 1939, SDKŽ 1940, SSB 1943; *gipsaplytė* SSB 1943; *kamščiaplytė* SSB 1943; *medžplytė* SSM 1937; *plaušaplytė* STŽ 2002; *stiklaplytė* SSB 1943 / *stikliaplytė* SSM 1937. Prie aptariamojo kognityvinio propozicinio modelio dūrinių priskirtini ir šie dariniai: *drožliaplokštė* DS 1960 / *drožlėplokštė* STŽ 2002; *plaušaplokštė* STŽ 2002; *metaltinklis* SSB 1943; *plyskliautis* SSB 1943; *stiklablokis* STŽ 2002; *stiklaplokštė* SSB 1943.

Kognityviniai propoziciniai modeliai su OBJEKTO ir YPATYBĖS, VIETOS, LAIKO, TIKSLO bei BŪVIO konceptais

OBJEKTO konceptas kognityvinę propozicinę struktūrą gali sudaryti ne tik su kito OBJEKTO ir VEIKSMO, bet ir su YPATYBĖS, VIETOS, LAIKO, TIKSLO bei BŪVIO konceptais.

YPATYBĖS konceptas perteikia informaciją apie spalvą, formą, kiekį ir kitus dalyko požymius ir su OBJEKTO konceptu sudaro kognityvinį propozicinį modelį OBJEKTAS – BŪTI BŪDINGAI – YPATYBĖ. Šio modelio OBJEKTO konceptas apima daiktus – statinius, jų dalis, statybos gaminius, darbo įrankius, priemones ir pan. Būdinga, kad šiuos daiktus įvardijantys žodžiai jau yra statybos srities terminai. Aptariamųjų daiktų skiriamoji ypatybė gali būti gali susijusi su spalva (*geltonmedis* SAV 1935; *raudonmedis* SSM 1937, MAVL 2002), forma (*skerslangis* SSB 1943; *skerslentė* DD 1967; *skerstakis* ALKS 1972; *stačiaplytė* STŽ 2002; *statvamzdis* SP 1965), apimtimi (dydžiu) (*didžianamė* STŽT 1978; *didžkelis* LPMK 1931; *didžmedis* SSM 1937; *laibrąstis* SMG 1974, StM 2012; *siauralentė* DSD 2008; *storlentė* DSD 2008), kiekiu (*daugiabutis* ŠVOK 2019; *daugpjūklis* SAV 1935; *daugiašakis* ALLA 1993; *keturstubė* STŽT 1978; *trišakis* SDTSS 1930, SP 1965), vertinimu (*brangmedis* RLSTŽ

1992; *dailyjuostė* STŽ 2002; *dailylentė* TRLT 1949), veiksmu (*klijuotmedis* SSM 1937; *klotsienė* SŽD 1939; *skeltoinė* DS 1960; *sodįtkelis* SAV 1935; *spraustsienė* SŽD 1939).

Jungdamasis su VIETOS konceptu OBJEKTO konceptas sudaro kognityvinį propozicinį modelį OBJEKTAS – BŪTI – VIETA. VIETOS konceptas išreiškia informaciją apie OBJEKTO poziciją erdvėje. Šio modelio VIETOS konceptas dažnai reiškiamas sandu *tarp: tarpatramis* GSTZ 2009; *tarpcentris* RLSTŽ 1992; *tarpduris* MTPM 1976; *tarpkniedis* RLSTŽ 1992; *tarpkolonis* RLSTŽ 1992; *tarplangis* SKPP 2008; *tarpplatakis* RLKP 1959, SSKR 1989; *tarpřemis* SAV 1931, DD 1967; *tarpsankabis* STŽ 2002; *tarp-santvaris* RLSTŽ 1992; *tarpsijis* STŽ 2002; *tarpšlaitis* RSD 1962; *tarpulangi* CPŽŪ 1969 ir t. t.

Kai kuriais šio modelio dūriniais nurodoma objekto pozicija vertikali-ojoje ašyje *viršus–apačia*: *viršduris* RLKP 1959, RLSTŽ 1992; *viršlangis* PK 1962 / *viršulangi* SP 1965, DD 1967; *žemulangi* SP 1965. Dar kitų dūrinių VIETOS konceptas aktualizuojamas daiktavardžiu *vieta* paremtu antruoju sandu: *laidovietė* SDKŽ 1940; *laiptavietė* SSB 1943; *dumblavietė* STŽ 2002, arba konkretesniu daiktavardžiu *duobė* remiamu sandu: *kalkduobė* TD 1934; *durpduobė* RLKP 1959, AKTA 1995; *žoyrduobė* KS 1936.

TIKSLO konceptas, jungdamasis su OBJEKTO konceptu, perteikia informaciją apie tikslią objekto paskirtį. Kalbant apie kognityvinio propozicinio modelio OBJEKTAS – BŪTI NAUDOJAMAM – TIKSLAS statybos terminus dūrinius, atkreiptinas dėmesys, kad TIKSLO konceptui atpažinti gali labiau nei kitiems prireikti konteksto, atlikti semantinį pamatavimą, pasiremti žodžio leksine reikšme. Pavyzdžiui, terminus *dailoblis* SAV 1935, *slopiamedžiagės* SSB 1943, *slopiaplytė* SSB 1943 būtų galima priskirti ir kognityvinio propozicinio modelio OBJEKTAS – BŪTI BŪDINGAI – YPATYBĖ dūrinių būriui, t. y. manyti, kad objektams – obliui, medžiagoms, plytai – būdingos tam tikros ypatybės (dailumas, slopumas). Tačiau kontekstas ir semantinis pamatavimas leidžia suvokti, kad pirmuoju sandu nurodomas ne, pvz., obliaus dailumas, o paskirtis – oblius yra skirtas dailinti („Tinkamiausiais įrankis medžiui dailinti yra dailintuvas, arba dailoblis“ SAV 1935: 86) (plg.: oblius, kuriuo daromos vagelės, – *vagaoblis*, arba *rumbaoblis* STŽ 2002). Dūrinių pirmuoju sandu *slop-* taip pat žymima paskirtis: *slopiamedžiagės* ir *slopiaplytės* yra objektai, skirti garsui slopinti.

Tokių dūrinių statybos terminijoje yra ir daugiau: dūriniu *kyliaplytis* SS 1940 įvardijama plyta, naudojama kaip „kylys“; t. y. pleištas, jos paskirtis – įsprausti, „užkyluoti“; dūriniu *jungialapis* SSB 1943 pavadinama detalė, naudojama sijoms sujungti; dūriniu *sargšulis* RLKP 1959, SG 1930, LPMK 1931 žymimas kelio stulpelis, „šulas“, kurio paskirtis – būti sargu, sergėti, kad transporto priemonė nenuvažiuotų nuo kelio. Kalbamojo modelio OBJEKTO konceptas neretai apima tam tikros paskirties įrankius: *skerspūklis* SAV 1935 – pūklas, kurio paskirtis – pjauti skersai; *malksnopūklis* STŽ 2002, *vamzdžiapūklis* SP 1965, JSSŽ 1983 – pūklai, skirti malksnoms ar vamzdžiams pjauti; *akmenkaltis* SŽD 1939, *kirstkaltis* SAV 1931 – kaltelis, naudojamas akmenims kirsti; *orpompis* SŽD 1939, *vandenpompis* SŽD 1939 – pompos, skirtos vandeniui pumpuoti.

Palyginti retai, atliekant statybos sąvokų nominaciją, remiamasi kognityviniu propoziciniu modeliu OBJEKTAS – BŪTI – BŪVIS. Šios struktūros statybos terminų dūrinių pirmuoju sandu nurodoma medžiaga, o antruoju – tos medžiagos pavidalas (būvis). Šios struktūros dūrinių pluoštui priskirtini terminai *cementmilčiai* RLSTŽ 1992; *klintmilčiai* („miltų pavidalo klintys“) RLSTŽ 1992, SKKS 1998, SIŽ 2004; *medmilčiai* SSB 1943, RLSTŽ 1992; *pemzamilčiai* SAV 1935 („Pemzamilčiai yra labai smulkiai sumalta ir valyta pemza“ SAV 1935: 37). Kaip galima pastebėti, visų minėtų dūrinių BŪVIO konceptas reiškiamas daiktavardiniu sandu *milt-*.

Kaip minėta, OBJEKTO konceptas propozicinę struktūrą gali sudaryti ir su LAIKO konceptu, kuris išreiškia tam tikrą laiko atkarpą, kurią trunka objekto naudojimas. Tačiau statybos terminijoje modelio OBJEKTAS – BŪTI NAUDOJAMAM – LAIKAS dūrinių tėra vienas kitas. Šio modelio dūrinių antruoju sandu nurodomas daiktas (statinys, jo konstrukcija), o antruoju – to daikto naudojimo laikas: *vasarlangis* SSB 1943; *vasarnamis* ALLA 1993, STŽ 2002, RNS 2012; *žiemplangis* SSB 1943.

Kognityviniai propoziciniai modeliai su VEIKSMO ir BŪDO, REZULTATO, TIKSLO bei VIETOS konceptais

Kaip jau buvo aptarta, darant statybos terminus dūrinius, VEIKSMO konceptą įprasčiausia jungti su OBJEKTO konceptu. Tačiau, be jo, VEIKSMO konceptas propozicinius modelius dar gali sudaryti ir su BŪDO, REZULTATO, TIKSLO, VEIKĖJO konceptais. Vis dėlto modeliai su išvardytais konceptais nėra dažnai naudojami statybos terminams dūriniams daryti.

Terminams dūriniam *savigrinda* HS 2008 ir *savitaka* RLSTŽ 1992, ST 1992, *savieiga* ALKPŽ 1958, manytina, būdinga propozicinė struktūra VEIKSMAS – BŪDAS, nes pirmasis, įvardinis, sandas labiau nurodo ne objektą, į kurį nukreiptas veiksmas, bet veiksmo būdą, t. y. leidžia suprasti, kaip vyksta grindimo, tekėjimo ir ėjimo veiksmai. Kitų šio kognityvinio propozicinio modelio dūrinių pirmasis sandas yra paremtas būdo prievaisiais: *greitai: greitmaišė* SSM 1937, SŽD 1939; *pusiau: pusiaupiova* PMST 1923 / *pusiaupiūva* PMST 1923; *skersai: skerspjoė* JŠSŽ 1983, RLSTŽ 1992.

Dūrinius, kurių antrasis sandas remiamas tranzityviu veiksmožodžiu *daryti* (*dujodaras* SMU 2006, SP 2008 / *dujodaris* SM 1966, BABJ 2006 / *porodaris* BABJ 2006, SMB 2007; *putodaris* StM 2012; *stiklodaris* STP 1995), veikiausiai reikėtų laikyti padarytais pagal kognityvinį propozicinį modelį VEIKSMAS – REZULTATAS, nors antruoju sandu žymimo dalyko objektiškumas irgi ryškus. Pirmuoju šio būrio dūrinių sandu pasakomas darymo veiksmo rezultatas, t. y. kas padaroma, pvz.: dujos, poros, putos, stiklas. Pagal šį modelį padaryti ir dūriniai *sriėgpjoė* SP 1965, JŠSŽ 1983, RLSTŽ 1992; *vagapjoė* SIŽ 2004 – pirmuoju jų sandu aktualizuojama rezultato reikšmė, t. y. pjovimo veiksmo rezultatas – sriėgis ir vaga.

Tarpukario literatūroje rastą terminą *graužmilčiai* SSM 1937 taip pat būtų galima priskirti prie šio kognityvinio propozicinio modelio dūrinių, kadangi antruoju sandu žymima realija turi ryškią veiksmo rezultato reikšmę – miltai yra graužimo veiksmo rezultatas, ne graužimo objektas. Tik šiuo atveju rezultatas yra reiškiamas antruoju sandu, o veiksmas – pirmuoju.

Jei izoliacines konstrukcijas, skirtas apsaugoti nuo triukšmo, įvardijančių terminų *slopiaklotis* SSB 1943 ir *slopiakabis* SSB 1943 abu sandus sietume su veiksmožodžiais (semantinis pamatavimas tikriausiai to ir reikalauja), reikėtų išskirti dar vieną kognityvinį propozicinį modelį – VEIKSMAS – TIKSLAS. Šio modelio dūriniais pasakoma, kad, pvz., konstrukcija klojama ir kabinama garsui slopinti. Kaip matyti iš pavyzdžių, šios propozicinės struktūros dūrinių rasta tik vieno autoriaus – Jono Šimoliūno – knygoje. Vėliau tokių dūrinių nebuvo daroma.

VEIKSMO konceptas į propozicinę struktūrą gali jungtis ir su VIETOS konceptu, tačiau statybos terminijoje tokių dūrinių taip pat rasta itin mažai – tik du: *šondėlis* SSB 1943 ir *aukštalipys* SP 1965. Pirmuoju dūriniu įvardijama detalė, dedama šone, antruoju – asmuo, lipantis ir statybos darbus atliekantis *aukštai*.

Kognityviniai propoziciniai modeliai su VEIKĖJO ir OBJEKTO, VEIKSMO bei BŪDO konceptais

Toliau reikėtų aptarti dar vieną svarbų – VEIKĖJO – konceptą, dar vadinamą hiperkonceptu. Šis konceptas gali apimti tiek subjektą, kuriam būdingas sąmoningumas, iniciatyvumas, gebėjimas vertinti aplinką ir kontroliuoti veiksmus, t. y. dažniausiai žmogų, tiek veiksmo atlikėją – paprastai gamtos reiškinių, kuris taip pat veikia objektą, keičia jo padėtį erdvėje, formą ar kitus požymius. Tačiau statybos srities ir statybos mokslo specifika lemia, kad VEIKĖJO konceptas nėra dažnai aktualizuojamas, šiame kontekste kur kas tikslingiau apmąstyti objektus. Šiuo atveju pažinimo centre yra ne veikėjas, o veikėjo veiklos produktas – artefaktas. Taigi, statybos sritis dūrinių, kurių struktūra atitinka kognityvinius propozicinius modelius su VEIKĖJO konceptu, gausa nepasižymi.

Keletas dūrinių aktualizuoja kognityvinių propozicinių modelių VEIKĖJAS – VEIKSMAS: *sulčiatekis* SAV 1935; *ledostova* RLSTŽ 1992; *lietlašė* MMPK 1988; *vandentekis* MGN 1933, t. y. nurodomas gamtos realijos atliekamas veiksmas, reiškiamas intransityviniu veiksmažodžiu: sultys teka, ledai stovi, lietus laša, vanduo teka.

VEIKĖJO konceptas įeina į dar du kognityvinius propozicinius statybos terminijos dūrinių modelius: VEIKĖJAS (negyvas) – VEIKSMAS – OBJEKTAS ir VEIKĖJAS (gyvas) – VEIKSMAS – BŪDAS. Pavadinant įrenginius, skirtus pastatams apsaugoti nuo žaibo, taikomas pirmasis modelis, t. y. šio modelio dariniais pasakoma, kad veikėjo atliekamas veiksmas nukreiptas apsaugoti nuo objekto: *žaišginėjis / žaišginėjas* ŽG 1900; *perkūnsargis* SBTĮ 1922, PTŽ 1925, SBPK 1995. Antrojo modelio dūriniais nurodoma, kad veikėjas veiksmažodžiu atlieka tam tikru būdu, pvz., metalai apdorojami šaltuoju būdu arba elektra: *šaltkalvis* SDTSS 1930, SAV 1935, SDKŽ 1940; *elektrosuvirintojas* ASS 1969.

Kognityvinių propozicinių modelių ir darybos tipų ryšys

Nagrinėjant kognityvinius propozicinius statybos terminų dūrinių modelius, reikėtų pabrėžti jų ryšį su darybos tipais ir kalbos dalimis – kiekvieną modelį atitinka tam tikras darybos tipas ar keli iš jų, o kiekvienas konceptas realizuojamas tam tikra kalbos dalimi ar keliomis kalbos dalimis (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Statybos terminų dūrinių kognityvinių propozicinių modelių ir darybos tipų ryšys

KOGNITYVINIS PROPOZICINIS MODELIS	DARYBOS TIPAS	PAVYZDYS
VEIKSMAS – OBJEKTAS	daiktav. + veiksmaž., įvard. + veiksmaž., įvard. + daiktav.	<i>dujotiekis, vėjagaudis; savistaba, savitrauka; savikontrolė, savireguliacija</i>
OBJEKTAS 1 – BŪTI NAU- DOJAMAM – OBJEKTAS 2	daiktav. + daiktav.	<i>sniegotvorė, ugniasienė</i>
OBJEKTAS 1 – BŪTI SU – OBJEKTAS 2	daiktav. + daiktav.	<i>akmenbetonis, stiklavilnė</i>
OBJEKTAS 1 – BŪTI DALI- MI – OBJEKTAS 2	daiktav. + daiktav.	<i>laiptasijė, skliautarkė</i>
OBJEKTAS 1 – BŪTI PADA- RYTAM IŠ – OBJEKTAS 2	daiktav. + daiktav.	<i>lentarkė, plaušaploškštė</i>
OBJEKTAS – BŪTI BŪDIN- GAI – YPATYBĖ	būdv. + daiktav., prieiv. + daiktav., skaitv. + daiktav., dalyv. + daiktav.	<i>raudonmedis, siauralentė; daugpjūklis, daugiašakis; keturstubė, trišakis; skeltovinė, sodįtkelis</i>
OBJEKTAS – BŪTI – VIETA	daiktav. + daiktav., priel. + daiktav.	<i>durpduobė, laidovietė; tarpkniedis, tarplangis</i>
OBJEKTAS – BŪTI NAU- DOJAMAM – TIKSLAS	veiksmaž. + daiktav.	<i>dailoblis, sloopiamedžiagės</i>
OBJEKTAS – BŪTI – BŪVIS	daiktav. + daiktav.	<i>klintmilčiai, medmilčiai</i>
OBJEKTAS – BŪTI NAU- DOJAMAM – LAIKAS	daiktav. + daiktav.	<i>vasarnamis, žiemplangis</i>
VEIKSMAS – BŪDAS	prieiv. + veiksmaž., įvard. + veiksmaž., įvard. + daiktav.	<i>greitmaišė, pusiaupiūva; savigrinda, savitaka; savieiga</i>
VEIKSMAS – REZULTATAS	daiktav. + veiksmaž., veiksmaž. + daiktav.	<i>sriegppjovė, vagapjovė; graužmilčiai</i>
VEIKSMAS – TIKSLAS	veiksmaž. + veiksmaž.	<i>slopiaklotis, slopiakabis</i>
VEIKĖJAS – VEIKSMAS	daiktav. + veiksmaž.	<i>sulčiatekis, ledostova</i>
VEIKĖJAS – VEIKSMAS – OBJEKTAS	daiktav. + daiktav.	<i>žaišginėjis, perkūnsargis</i>
VEIKĖJAS – VEIKSMAS – BŪDAS	būdv. (prieiv.) + daiktav., daiktav. + daiktav.	<i>šaltkalvis; elektrosvirintojas</i>

Kalbos dalis kognityviniu požiūriu galima suprasti kaip vieną kalbos formų, perteikiančių mentalinį turinį. J. Kubriakova laikosi pozicijos, kad konceptai kalboje „gali būti objektyvizuojami ne tik konkrečiais žodžiais, bet ir skirtingomis žodžių klasėmis, kategorijomis“ (Кубрякова 1997: 118). Kaip teigia Nikolajus Boldyrevas, pavyzdžiui, erdvinės charakteristikos indoeuropiečių kalbose dažniausiai reiškiamos prielinksniais ar kitomis kalbos dalimis, kuriomis galima žymėti šių charakteristikų kintamumą ir priklausomumą nuo kalbėtojo ar stebėtojo žiūros taško (Болдырев 2006).

Iš empirinės medžiagos akivaizdu, kad daiktavardžiu žymimas daiktiškumas, vientisumas, ribų buvimas, pastovumas laiko atžvilgiu būdingi VEIKĖJO ir OBJEKTO konceptams, taigi ir šie konceptai dūryboje realizuojami daiktavardžiu. VIETOS konceptas išreiškiamas prielinksniais arba vietos reikšmę turinčiais daiktavardžiais. VEIKSMO konceptas reiškiamas veiksmažodžiais, o jiems yra būdinga žymėti su veiksmis susijusius realiųjų požymius. YPATYBĖS – būdvardžiais ar neveikiamaisiais dalyviais, žyminčiais būdinguosius, dažniausiai nekintančius realijos požymius, ar skaitvardžiais ir prievėksniais, nurodančiais kiekybines realiųjų ypatybes.

IŠVADOS

1. Taikant kognityvinio modeliavimo metodą buvo ištirta 518 statybos terminų dūrinių ir nustatyta, kad jie visi padaryti aktualizuojant 16 kognityvinių propozicinių modelių. Per 100 metų, t. y. nuo XX a. pr. iki dabar, kognityviniai propoziciniai modeliai beveik nesikeitė (nebeliko tik modelio VEIKSMAS – TIKSLAS). Galima teigti, kad, vystantis statybos sričiai ir atliekant jos sąvokų nominaciją, pagrindinės šios srities pasaulėvaizdžio atpažinimo ir įvardijimo struktūros iš esmės yra tos pačios.

2. Savakilmių ir hibridinių statybos terminų dūrinių kognityvinius propozicinius modelius sudarantys konceptai atspindi statybos srities specifišką. Šios srities centre – objektai, daugiausia materialūs žmogaus veiklos produktai. Taigi, ir bazinis OBJEKTO konceptas, įvardijant statybos realijas, aktualizuojamas dažniausiai. Didžiausiam dūrinių kiekiui būdinga propozicinė struktūra su OBJEKTO konceptu: VEIKSMAS – OBJEKTAS, OBJEKTAS – BŪTI BŪDINGAI – YPATYBĖ, OBJEKTAS 1 – BŪTI NAUDOJAMAM – OBJEKTAS 2, OBJEKTAS 1 – BŪTI DALIMI – OBJEKTAS 2.

3. Laikantis kognityvinio požiūrio, kad kalba, jos vienetai suteikia priegą prie žinių struktūrų, būtų galima pasakyti, kad kognityviniai propo-

ziciniai dūrinių modeliai leidžia bent iš dalies suprasti, kaip vyko (vyksta) statybos realiųjų nominacija. Tyrimo duomenys rodo, kad ši nominacija dažniausiai vyksta atpažįstant ir apmąstant objektus, nurodant, kokiems kitiems objektams, kokiems tikslams, koku laiku jie naudojami, kokiais santykiais jie susiję su kitais objektais, kokiais skiriamaisiais požymiais pasižymi.

4. Gana dažnai, atliekant statybos realiųjų nominaciją, aktualizuojamas VEIKSMO konceptas, nurodoma, koks veiksmas atliekamas su objektu, pasakomas veiksmo atlikimo būdas, tikslas ir rezultatas. LAIKO, VEIKĖJO, VIETOS, TIKSLO ir REZULTATO konceptai statybos sričiai mažiau aktualūs.

5. Kognityviniai propoziciniai modeliai kalboje realizuojami tam tikrais darybos tipais, o konceptai – tam tikromis kalbos dalimis, perteikiančiomis būdinguosius koncepto požymius.

ŠALTINIAI

- AKTA – *Automobilių kelių terminų aiškinamasis žodynas*, sud. E. Palšaitis, Vilnius: Technika, 1995.
- AKTM – *Automobilių kelių tiesybos medžiagos*: vadovėlis, aut. A. Vaitkus, D. Čygas, A. Laurinavičius, A. Tumavičė, Vilnius: Technika, 2011.
- ALKPŽ – *Anglų–lietuvių kalbų politechninis žodynas*, sud. A. Novodvorskis, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958.
- ALKS – *Anglų–lietuvių kalbos statybos terminų žodynelis*, sud. J. Stonys, Vilnius: VISI, 1972.
- ALLA – *Anglų–lietuvių kalbų statybos terminų žodynas*, sud. A. Kudzys, Vilnius: Technika, 1993.
- ASŠ – *Atmintinė statybų šaltkalviui*, vert. A. Kazlauskas, Vilnius: Lietuvos TSR MT Valstybinio statybos reikalų komiteto Centrinis techninės informacijos ir propagandos biuras, 1969.
- BABJ – *Beautoklavis akytasis betonas ir jo gaminiai*: monografija, aut. A. Laukaitis, A. Sinica, Vilnius: Technika, 2006.
- BDT – *Betonavimo darbų technologija*: metodinė medžiaga, reng. V. Rimvydienė, Vilnius: „Orgtechstatybos“ tresto spaustuvė, 1976.
- CPŽŪ – *Civiliniai, pramoniniai ir žemės ūkio pastatai*, aut. V. Krasenskis, L. Fedorovskis, Vilnius: Mintis, 1969.
- DD – *Dailidystės darbai*, aut. A. Jevstiugovas, A. Pokrovskis, Vilnius: Mintis, 1967.
- DS – *Drožliaploktės statyboje*, aut. M. Šaltenis, Vilnius: Vaizdas, 1960.
- DSD – *Dailidės ir stogdengio darbai*: vadovėlis, aut. J. Burokienė, Vilnius: Mintis, 2008.
- GSTZ – Gelžbetoninių sijų tempiamosios zonos elgsenos modeliavimas armatūros diagrama, aut. D. Salys, G. Kaklauskas, V. Gribniak. – *Statybinės konstrukcijos ir technologijos* 1(3), 2009.
- HS – *Hidrotechnikos statiniai*: mokomoji knyga, aut. V. Damulevičius, J. Vyčius, Kaunas: Ardiva, 2008.
- JŠSŽ – *Jaunojo šaltkalvio santechnikos žinynas*, aut. B. A. Žuravliovas, Vilnius: Mokslas, 1983.
- KS – *Kaimo statyba*, aut. P. Drąsutis, P. Gaižutis, L. Gudzinskas, J. Juška, P. Kalita, E. Kersnauskas, V. Švipas, Kaunas: Spindulys, 1936.
- KSŽ – *Kaimo statybininko žinynas*, aut. J. Jacinavičius, V. Matkevičius, Vilnius: Mokslas, 1988.
- LPMK – *Lietuvos plentai ir moderniškiosios konstrukcijos*. I dalis, aut. L. Tuskenis, Kaunas: Spindulys, 1931.
- MAVL – *Medienos apdirbimas: vienvėrių langų gamyba, įsprūdinių (filinginių) durų gamyba*, aut. G. Blažys, R. Avižienis, Vilnius: Agora, 2002.
- MGN – *Miesto gyvenamieji namai: jiems statomi reikalavimai ir jų projektavimas*, aut. V. Švipas, Kaunas: Varpas, 1933.
- MK – *Metalinės konstrukcijos*: vadovėlis, aut. J. Paulauskas, A. Kvedaras, Vilnius: Mokslas, 1977.
- MMPK – *Mediniai ir mūriniai pastatai, konstrukcijos ir elementai*: mokomoji knygelė, aut. V. Michalaukas, Vilnius: VISI rotaprintas, 1988.

- MTPM – *Medžiagotyra tinkuotojams, plytelių ir mozaikos klojėjams*: vadovėlis, aut. A. V. Aleksandrovskis, Vilnius: Mokslas, 1976.
- PK – *Pastatų konstrukcijos*. I dalis: vadovėlis, aut. A. Bistrickas, N. Geršas, J. Kapčius, K. Kaušinis, J. Mikuckas, V. Verbickis, B. Ziberkas, A. Žintelis, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962.
- PMST – *Paprasčiausių medinių sijinių tiltų tipai*⁵, Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1923.
- PTŽ – *Perkūnsargiai (trobų nuo žaibo apsaugojimo būdai)*, aut. J. Šliogeris, Kaunas: Spindulys, 1925.
- RLKP – *Rusų–lietuvių kalbų politechninis žodynas*, red. kol. A. Novodorskis, L. Kumpikas, J. Mikuckas, J. Stanaitis, S. Vasauskas, J. Vidmantas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1959.
- RLSTŽ – *Rusų–lietuvių kalbų statybos terminų žodynas*, aut. J. Kivilša, A. Kudzys, A. Rosinas, Vilnius: Lietuvos ūkis, 1992.
- RNS – *Rąstinio namo statyba*: žinynas, aut. R. Bortkūnas, T. Braškys, V. Čeikauskas, R. Daraškevičius, T. Gecas, T. Lapinskas, E. Norvaišas, M. Sakaitis, A. Sirvydis, T. Šlavinckas, G. Unikas, V. Uosaitis, Vilnius: Balto print, 2012.
- RSD – *Ruloniniai stogai ir jų dengimas*, aut. S. K. Noskovas, Vilnius: Centrinis techninės informacijos ir propagandos biuras, 1962.
- SAV – *Stalių amato vadovėlis amatų mokykloms ir staliams*. I dalis. *Medžio sunėrimai*, aut. P. Dankšas, Klaipėda: Rytas, 1931.
- SAV – *Stalių amato vadovėlis*. II dalis. *Pagalbinė, arba gretimoji medžiaga medžio dirbiniams: užbaigiamieji medžio dirbinių paviršiaus darbai: beicavimas, politūravimas ir dažymas*, aut. P. Dankšas, Klaipėda: Rytas, 1935.
- SBPK – *Suvirintų ir besiūlių plieninių konstrukcijų saugos ir ilgalaikiškumo įvertinimas*, aut. A. Kudzys, V. Vaitkevičius, Vilnius: Solertija, 1995.
- SBTĮ – *Statybos ir butų tvarkymo įstatymai, taisyklės*, reng. K. Zubauskas, Tilžė: E. Jagomasto sp. „Lithuania“, 1922.
- SDKŽ – *Statybos darbininkų kvalifikacijos žinynas*, reng. S. V. Bašinskij, P. V. Blaževič, I. A. Petrov, Kaunas: Vilnius, 1940.
- SDTSS – *Statybos darbams techninės sąlygos, sutartys ir kainos (gelžbetonas, kanalizacija, vandentiekis, centralinis apšildymas, elektros šviesos instaliacija ir t. t.)*, aut. K. Dušauskas–Duž, Kaunas: A. Bako spaustuvė, 1930.
- SEŽ – *Statybos ekonomisto žinynas*, aut. P. Rogožinas, Vilnius: Mintis, 1967.
- SG – *Sauskeliai. Gruntkeliai (vieškeliai)*. Dalis 2, aut. J. Gabrys, [n. d.], 1930.
- SGBT – *Sauskeliai. Gelžbetoniniai ir betoniniai tiltai*, aut. J. Gabrys, Kaunas [n. s.], 1931.
- SIŽ – *Statybos inžinieriaus žinynas*, aut. Č. Aksamitauskas, A. Ambrasas, A. Astrauka, T. Baltušis, V. Barauskas, J. Binkis, R. Bliūdžius, G. Brazauskas, G. Cinelis, V. Čaplikas, A. Čekanavičius ir kt., Vilnius: Technika, 2004.
- SKb – *Statybinės konstrukcijos 15. Mokslo darbai*, red. kolegija: G. Marčiukaitis, J. Meškauskas, V. Stankevičius, K. Šapalas, Vilnius: Mokslas, 1989.
- SKKS – *Statybinės konstrukcijos: kūrimas ir stiprinimas*, aut. D. Bačinskas, A. Baltrušaitis, A. Bičiulaitienė, E. Dulinskas, A. Endriukaiytė, A. Jarmolajev, V. Jokūbaitis, G. Jurkėnas ir kt., Vilnius: Technika, 1998.
- SKPP – *Statinių konstrukcijų projektavimo pagrindai*: vadovėlis, aut. J. Parasonis, Vilnius: Technika, 2008.
- SKT – *Statybinės konstrukcijos ir technologijos. Engineering Structures and Technologies 1(1)*, red. kolegija: G. Marčiukaitis, A. Daniūnas, R. Šalna, A. Andruškevičius, J. Atkočiūnas, M. Augonis ir kt., Vilnius: Technika, 2009.
- SM – *Statybinės medžiagos*: vadovėlis, aut. S. Ščesnulevičius, Vilnius: Mintis, 1966.
- SMB – *Statybinės medžiagos. Betonai*: mokomoji knyga, aut. A. Naujokaitis, Vilnius: Technika, 2007.
- SMD – *Statybinės medžiagos ir dirbiniai*, aut. M. Peliksa, A. Rumševičius, Kaunas: Technologija, 1992.
- SMG – *Statybinės medžiagos ir gaminiai*: vadovėlis, aut. B. Grigaliūnas, Vilnius: Mintis, 1974.
- SMGT – *Statybinių medžiagų gamybos technologiniai procesai ir įranga*: vadovėlis, aut. Dž. Nagrockienė, G. Skripkiūnas, Vilnius: Technika, 2014.
- SMSM – *Statybos menas, statybinės medžiagos, bendrieji statybos darbai*, aut. A. Vaidila, J. Vėlyvis, Vilnius: Mintis, 2008.
- SMU – *Statybinės medžiagos. Užpildai*: mokomoji knyga, aut. A. Naujokaitis, Vilnius: Technika, 2006.

⁵ Kalba netaisyta.

- SP – *Statybos pagrindai*, aut. A. Iljičiovas, A. Kokinas, J. Rebertovičius, vert. R. Kuosaitė. Vilnius: Vaizdas, 1965.
- SP – *Statybos pagrindai*: mokomoji knyga, aut. D. Ramukevičius, Kaunas: Ardiva, 2008.
- SPM – *Stambiablokių pastatų montavimas*, aut. N. Svorcovas, vert. D. Markauskas, Kaunas: Šviesa, 1964.
- SS – *Statyba*. III tomas. *Sienos*, aut. J. Šimoliūnas, Kaunas: Spindulys, 1940.
- SSB – *Statyba*. IV tomas. *Stogai, bokštai, lubos, grindys, laiptai, durys, langai, tinkavimas, dažymas, apmušalai, stiklavimas, sanitariniai bei ūkiniai įrengimai*, aut. J. Šimoliūnas, Kaunas: Spindulys, 1943.
- SSKR – *Sutapdintųjų stogų konstrukcijų ir remonto žinynas*, aut. K. Ilginis, K. Vaikšnoras, Vilnius: Mokslas, 1989.
- SSM – *Statyba*. I tomas. *Stybinės medžiagos*, aut. J. Šimoliūnas, Kaunas: Spindulys, 1937.
- ST – *Statybos technologija*: vadovėlis, aut. V. Krušinskas, V. Mažeika, P. Mikša, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992.
- StM – *Stybinės medžiagos*: vadovėlis, aut. R. Žurauskienė, A. P. Naujokaitis, R. Mačiulaitis, R. Žurauskas, Vilnius: Technika, 2012.
- STP – *Silikatų technologijos pagrindai*: vadovėlis, aut. A. Balandis, V. Jasiukevičius, M. Martynaitis, K. Strazdas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995.
- STŽ – *Statybos terminų žodynas*, aut. A. Kudzys, A. Rosenas, B. Kudzienė, Vilnius: Lietuvos mokslas, 2002.
- STŽT – *Statybos terminų žodynas. Trobesiai*, aut. V. Michalauskas, Vilnius: VISI, 1978.
- SŽD – *Statyba*. II tomas. *Žemės darbai*, aut. J. Šimoliūnas, Kaunas [n. s.], 1939.
- ŠN – *Šiauriniai namai*: straipsnių rinkinys, antroji laida, Vilnius: Atsinaujinančios energijos informacijos konsultacinis centras, 2010.
- ŠSDV – *Šlaitinio stogo dengimas vienetine ir lakštine danga*: vadovėlis, reng. J. Burokienė, Vilnius: Ard reklama, 2015.
- ŠVOK – *Šildymas, vėdinimas, oro kondicionavimas: teorija ir praktika*, aut. J. Čiuprinskienė, K. Čiuprinskas, V. Motuzienė, Vilnius: Super namai, 2019.
- TD – *Trobesių dažymas*, aut. V. Švipas, Kaunas: Spindulys, 1934.
- TRLT – *Trumpas rusiškai-lietuviškas techninis žodynas*, aut. A. Novodvorskis, Kaunas: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1949.
- UGP – *Ugniagesybos ir gelbėjimo pagrindai*, aut. A. Rutkauskas, Vilnius: Justitia, 1997.
- UTSV – *Ukiškų triobų statybos vadovas*, aut. V. Kinduryš, Kaunas: Žaibas, 1935.
- VPPG – *Vienaaukščio pramoninio pastato gelžbetoninių kolonų ir pastatų projektavimas*: mokomoji knyga, aut. R. Balevičius, V. Jokūbaitis, D. Zabulionis, Vilnius: Technika, 2011.
- ŽG – *Žaibas ir griautinys*, aut. V. V. Lynkevič, vert. P. Vileišis, Tilžė: Otto Mauderodės spaustuvė, 1900.

LITERATŪRA

- Aliūkaitė Daiva, Sideravičiūtė-Mickienė Ilona 2006: Gėrio ir grožio konceptai lietuvių kalbinėje sąmonėje. – *Liaudies kultūra* 6(111), 16–22.
- Būdytytė-Gudienė Aina, Gudavičius Aloyzas, Jurgaitis Nedas, Papaurėlytė-Klovienė Silvija, Toleikienė Reda 2014: *Konceptualiosios metaforos viešajame diskurse*: konceptualiųjų metaforų žodynas, Vilnius: BMK leidykla.
- Jackendoff Ray 1990: *Semantic Structures*, Cambridge: MIT Press.
- Gudavičius Aloyzas 2011: Reikšmė – sąvoka – konceptas ir prasmė. – *Res humanitariae* 10, 108–119.
- Kemmer Suzanne 2003: Schemas and lexical blends. – *Motivation in Language*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 69–97.
- Kvašytė Regina, Papaurėlytė Silvija 2013. Kai kurie koncepto LIGA bruožai Lietuvos viešajame diskurse. – *Filologija* 18, 107–117.
- Kvašytė Regina, Župerka Kazimieras 2011: Ašarų konceptualizavimas lietuvių ir latvių frazeologijoje. – *Baltistica* XLVI(1), 113–122.
- Lakoff George 1990: *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, Chicago: Chicago University Press.
- Langacker Ronald Wayne 1991: *Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar*, Berlin–New York: Mouton de Gruyter.
- Marcinkevičienė Rūta 2006: Konceptualioji metafora vertime. – *Darbai ir dienos* 45, 109–118.
- Papaurėlytė-Klovienė Silvija 2007: *Lingvistinės kultūrologijos bruožai*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

- Rutkienė Lina 2021: *Statybos terminijos dūriniai: formavimasis ir raida*: daktaro disertacija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Vanderwende Lucy 1994: Algorithm for automatic interpretation of noun sequences. – *Proceedings of the 15th conference on Computational linguistics, COLING '94*, Kyoto, Japan, 782–788.
- Бабина Людмила 2013: Об одном из способов изучения производных слов в рамках когнитивно-дискурсивного подхода. – *Теоретические и прикладные аспекты изучения речевой деятельности* 8(1), 15–19.
- Беседина Наталья 2006: *Морфологически передаваемые концепты*: монография, Тамбов: ИздвоТГУ.
- Беседина Наталья 2014: Когнитивное моделирование процессов репрезентации знаний в морфологии. – *Когнитивные исследования языка* 8: сборник науч. трудов, 121–123.
- Болдырев Николай 2006: Языковые категории как формат знания. – *Вопросы когнитивной лингвистики* 2(7), 5–22.
- Феденко Анастасия 2015: *Двухкомпонентные сложные существительные как модели репрезентации знаний о человеке артефактах в современном английском языке*: диссертация канд. филол. наук, Тамбов.
- Кубрякова Елена 1997: *Части речи с когнитивной точки зрения*, Москва: Наука.
- Кубрякова Елена 2004: *Язык и знание. На пути получения знаний о языке (Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира)*, Москва: Языки славянской культуры.
- Кубрякова Елена, Демьянков Валерий, Панкрац Юрий, Лузина Людмила 1996: *Краткий словарь когнитивных терминов*, Москва: Издательство Московского государственного университета.
- Степанов Юрий 2016: *В трехмерном пространстве языка. Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства*, Москва: Ленанд.

COGNITIVE PROPOSITIONAL MODELS OF COMPOUNDS IN CONSTRUCTION TERMINOLOGY IN THE 20TH – 21ST CENTURIES

Summary

The linguistic representation of the cognitive structures studied by cognitive linguistics, which focuses on the relationship between language and mind, changes the attitude towards compounds. From the cognitive perspective, compounds are viewed as special language units, in which we can see the relation between concepts. Compounding may be studied in the framework of the propositional theory by asserting that the knowledge of propositional nature correlates with the compound's onomasiological structure.

The article studies indigenous and hybrid construction terminology compounds of the early 20th – 21st centuries from the scientific literature on construction of the aforesaid period using the cognitive modelling method. The aim of the article is to identify the cognitive propositional models of these compounds, which may serve as the grounds for the nomination of construction concepts. To achieve this aim, the theoretical viewpoints pertaining to cognitive propositional models are discussed; the basic concepts expressed by the components of compounds are identified; it is evaluated with which other concepts they may form the cognitive propositional models of construction terminology compounds. The study investigates the word-formation types followed in the actualization of these models.

The analysis of the empirical data revealed that compound construction terms are coined on the basis of 16 cognitive propositional models. The concepts comprising these models reflect the specificities of the field of construction. Objects, usually material man-made products, are in the centre of the construction field. Hence, in nom-

inating construction realities, the basic concept of the OBJECT is actualized most often. Most compounds feature the threefold propositional structure: ACTION – OBJECT (*dangoraižis* TRLT 1949, RLKP 1959; *dujopūtė* SMGT 2014; *lietmatis* RLSTŽ 1992), OBJECT – TO BE CHARACTERISTIC OF – FEATURE (*skerstakis* ALKS 1972; *stačiaplytė* STŽ 2002; *statvamzdis* SP 1965) and OBJECT 1 – TO BE USED FOR – OBJECT 2 (*dūmatakis* SDTSS 1930; *kluonaraktis* STŽT 1978; *švieslangis* SSM 1937), OBJECT 1 – TO BE A PART OF – OBJECT 2 (*kluonrqstis* STŽT 1978; *langabalkis* SSB 1943; *skliautarkė* SSB 1943).

As revealed by the latter two models, the concept of the OBJECT may also enter into a propositional structure with the concept of another OBJECT. There are more models of this type: OBJECT 1 – TO BE WITH – OBJECT 2 (*gelžbetonis* MGN 1933; *gelžcementas* SSB 1943; *degutbetonis* SM 1966), OBJECT 1 – TO BE MADE OF – OBJECT 2 (*kamščiaplytė* SSB 1943; *drožliaplokštė* DS 1960; *metaltinklis* SSB 1943). By joining the concept of the PLACE, the concept of the OBJECT creates the propositional model OBJECT – TO BE – PLACE (*laiptavietė* SSB 1943; *tarpatramis* GSTZ 2009; *tarpduris* MTPM 1976; *viršduris* RLKP 1959); meanwhile, by joining the concept of the PURPOSE, it makes up the cognitive propositional model OBJECT – TO BE USED FOR – PURPOSE (*dailoblis* SAV 1935; *slopiamedžiagės* SSB 1943; *slopiaplytė* SSB 1943). In rare cases, the nomination of construction concepts resorts to the cognitive propositional models OBJECT – TO BE – STATE OF MATTER (*cementmilčiai* RLSTŽ 1992; *klintmilčiai* RLSTŽ 1992; *medmilčiai* SSB 1943, RLSTŽ 1992) and OBJECT – TO BE USED FOR – TIME (*vasarlangis* SSB 1943; *vasarnamis* ALLA 1993; *žiemlangis* SSB 1943).

The concept of the ACTION may not only form the propositional models with the concept of the OBJECT but also the MANNER (*savitaka* RLSTŽ 1992; *savieiga* ALKPŽ 1958), the RESULT (*dujodaras* SMU 2006; *porodaris* BABJ 2006; *putodaris* StM 2012), the PURPOSE (*slopiaklotis* SSB 1943; *slopiakabis* SSB 1943), the PLACE (*šondėlis* SSB 1943; *aukštalipys* SP 1965), the AGENT (*lietlašė* MMPK 1988; *vanden-tekis* MGN 1933).

The concept of the AGENT plays a role in two more cognitive propositional models of construction terminology compounds: AGENT (non-living) – ACTION – OBJECT (*žaišginėjis* ŽG 1900; *perkūnsargis* SBTĮ 1922) and AGENT (living) – ACTION – MANNER (*šaltkalvis* SDTSS 1930, SDKŽ 1940; *elektrosuvirintojas* ASŠ 1969).

In the analysis of the cognitive propositional models of compounds in construction terminology, their connection with word-formation types and parts of speech should be highlighted: each model corresponds to a certain word-formation type or several of them, whereas every concept is expressed by a certain part of speech or several parts of speech.

The research revealed that over the last century, i.e. from the beginning of the 20th century until now, cognitive propositional models have remained virtually unchanged (only the model ACTION – PURPOSE is no longer in use). It can be pointed out that with the development of the field of construction and the nomination of its concepts, the principal structures underlying the recognition and designation of the field of construction stay largely the same. Following the cognitive approach according to

which language and its units grant access to cognitive structures, we could state that the cognitive propositional models of compounds enable us to comprehend, at least in part, how the nomination of construction realities actually took place (takes place). The research data show that this nomination usually occurs by recognizing and reflecting upon the objects, specifying for which other objects, for what purposes and at what time they are used, what their relationships with other objects and their distinguishing features are.

Gauta 2021-09-25

Lina Rutkienė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas lina.rutkiene@lki.lt